

І. В. БРАТКО

Ірина Василівна Братко, кандидат юридичних наук, доцент, доцент Київського національного торговельно-економічного університету

МІЖНАРОДНИЙ СУД ООН У РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Останніми роками інтерес до правотворчої діяльності міжнародних судових установ пов'язаний з активізацією їх роботи та розв'язання в судовому процесі складних теоретичних та практичних завдань, що в деяких випадках виходять за рамки загальноновизнаних норм міжнародного права та потребують додаткового осмислення та тлумачення.

Про роль та значення міжнародних судів у розвитку міжнародного права велись та ведуться широкі дискусії, серед яких можна виділити декілька напрямів, а саме: обговорення питання компетенції міжнародних судів; питання про правотворчість міжнародних судів та вплив консультативних висновків міжнародних судів на формування міжнародного права; роль прецеденту у вирішенні міжнародних спорів; тлумачення норм міжнародного права у судовому впровадженні міжнародними та національними судами; виявлення прогалин у міжнародно-правовому регулюванні.

У роботі поставлено **мету** дослідити питання участі Міжнародного суду ООН у розвитку міжнародного права та його роль у формуванні норм міжнародного права; розглянути діяльність Міжнародного суду ООН з точки зору його впливу на формування норм та інститутів міжнародного права та з цієї позиції проаналізувати роботи вітчизняних і зарубіжних вчених у сфері врегулювання міжнародних спорів.

Теоретичні й практичні питання діяльності Міжнародного суду ООН розглядалися зарубіжними на вітчизняними правознавцями фактично з моменту його створення. Серед цих питань особливе місце займає питання розвитку міжнародного права в рамках роботи Міжнародного суду ООН та вплив суду на формування норм міжнародного права. Так, Е. Х. де Аречага (суддя Міжнародного суду ООН у 1970–1979 рр.) звертав увагу на те, що МС ООН має можливість завдяки судочинству на постійній основі «створювати судову традицію, що сприяє поступовому розвитку права»¹. Питання правотворчості міжнародних судів висвітлюється також у працях Р. Дженнінс, Р. Каламкаряна, Г. Ширкаревської, Г. Тункіна, І. Лукашука, С. Ушакова тощо.

Міжнародний суд як інституція складається з незалежних суддів, покликаний вирішувати спори на основі міжнародного права та приймає юридично обов'язкові рішення². Безперечно, основна функція міжнародних судових установ – це вирішення міжнародних спорів, і ця функція спрямована передусім на забезпечення нормальних добросусідських відносин між державами та на підтримку миру у світі. Міжнародні суди у своїх діяльності завжди підкреслюють це положення та свою роль у врегулюванні міжнародних відносин. Утім, важливими складовими практичної діяльності суду є міра урегульованості спірних правовідносин, наявність нагальної потреби у сторін вирішити спір з позиції міжнародного права, юридична сила прийнятих міжнародним судом рішень та належне виконання рішення міжнародного суду.

На думку проф. Г. Ширкаревської, «правовий спір, що підлягає розгляду у міжнародному суді у порядку міжнародної судової процедури – це об'єктивно існуюча розбіжність з питань права або конфлікт юридичних точок зору чи інтересів, що підтверджуються послідовними, юридично значущими діями та має значення для юридичних прав сторін»³. З цієї позиції перед міжнародним судом виникають рівноцінно важливі питання: по-перше, надати юридичну оцінку правовідносинам, що склалися між сторонами спору, на відповідність міжнародному праву, та, по-друге, визначити, які принципи, норми та механізми правового регулювання сторони повинні застосувати при врегулюванні спору. Вирішення цих питань неминує приводить до необхідності детального й прискіпливого аналізу міжнародного права та його тлумачення в судовому впровадженні. Такий підхід міжнародних судів до розгляду спорів обумовлює їх участь у правотворчості.

Вчені звертають увагу на важливість правотворчої діяльності міжнародних судів у формуванні міжнародного права, що пов'язано, по-перше, з питанням фрагментації міжнародного права, по-друге, особливостями його застосування у судовому процесі та, по-третє, необхідністю під час судового впровадження заповнити «прогалини» у міжнародному праві, якщо міжнародне право не містить прозорої та ясної норми регулювання спірних правовідносин⁴. Разом із цими питаннями одночасно розглядається питання компетенції міжнародних судів у правотворчій діяльності та їх функцій у правотворчості загалом.

Особливе значення для мирного вирішення спорів між державами має Міжнародний суд ООН. Виходячи із ст. 92 Статуту Організації Об'єднаних Націй Міжнародний суд є головним судовим органом ООН. Його основне призначення полягає у вирішенні будь-яких міжнародних спорів, що будуть передані суду державами. У п. 1 ст. 33 Статуту ООН наголошено на застосуванні мирних засобів врегулювання міжнародних спорів, одним із яких є судовий розгляд, а саме розгляд міжнародних спорів Міжнародним судом ООН, що діє на постійній основі⁵.

Загальновизнано, що міжнародні суди розглядають спори на основі джерел міжнародного права. Це зафіксовано Статутом ООН, Статутом Міжнародного суду ООН та міжнародними угодами. При цьому ст. 38 Статуту Міжнародного суду ООН сприймається вченими як базове положення для визначення джерел міжнародного права. Утім, слід звернути увагу, що ця стаття стосується передусім застосування Міжнародним судом ООН джерел міжнародного права як основи для судового впровадження та прийняття судового рішення. У міжнародних угодах, зокрема у Конвенції ООН з морського права 1982 р. міститься аналогічна норма, що вказує на застосування при вирішенні спору зазначеної конвенції та інших норм міжнародного права (ст. 293)⁶.

Традиційне уявлення про правотворчу діяльність міжнародних судів у рамках міжнародної практики вирішення міжнародних спорів як такої, що стосується виключно «констатації наявності норм міжнародного права та їх тлумачення»⁷ поступово змінюється більш детальним аналізом їх нормотворчої діяльності, і насамперед це стосується роботи Міжнародного суду ООН. Суддя Р. Дженнінс, що багато років був суддею Міжнародного суду ООН та плідно займався науковою діяльністю, у своїх роботах звертав увагу на функціональні особливості діяльності міжнародного суду, зокрема, на необхідність застосування вже існуючих, визнаних норм або принципів міжнародного права, навіть у тих випадках, коли суд створює право в сенсі його розвитку, модифікації, заповнення «прогалін», тлумачення, або навіть визначає новий напрям врегулювання правовідносин⁸.

Практична діяльність Міжнародного суду ООН, що впливає на появу норм, інститутів та механізмів міжнародно-правового регулювання пов'язана процесуальними особливостями судового впровадження. Тому вплив міжнародного суду на формування міжнародного права слід відрізнити від правотворчої діяльності суб'єктів міжнародного права. У ст. 59 Статуту Міжнародного суду ООН вказано, що рішення цього суду обов'язкове тільки для сторін у спорі і тільки стосовно справи, що розглядалась⁹. Конвенція з морського права 1982 р. також містить аналогічну норму, що передбачає обов'язковість для сторін прийнятого судом або арбітражем рішення лише за справою, що розглядалась (ст. 296)¹⁰.

Незважаючи на те, що Міжнародний суд ООН, як і інші міжнародні суди, не має повноважень займатись правотворчою діяльністю, рішення та консультативні висновки Міжнародного суду ООН значною мірою впливають на розвиток міжнародного права. Приміром, розгляд справ Fisheries jurisdictions (United Kingdom v. Iceland)¹¹ та Fisheries jurisdictions (Federal Republic of Germany v. Iceland)¹² у 1974 р. став поштовхом до розвитку такого інституту міжнародного права, як інститут виключних економічних зон у міжнародному морському праві. Доцільно більш детально розглянути ці справи Міжнародного суду ООН.

На початку 70-х років ХХ ст. між Ісландією та Великобританією виник спір щодо питання юрисдикції над рибними промислами біля берегів Ісландії. У 1948 р. в Ісландії було прийнято національний закон, що дозволяв створювати у районі континентального шельфу зони, де заборонялось здійснювати рибну ловлю з метою забезпечення умов відновлення рибних ресурсів. У 1971 р. Ісландія розповсюдила дію національного закону на територію 50-мильної зони. З цим не погодились Великобританія і ФРН та звернулись до МС ООН з позовом визнати розширення в односторонньому порядку виключної юрисдикції над цією частиною моря таким, що не відповідає міжнародному праву¹³. Суд визнав, що Ісландія не має прав в односторонньому порядку закрити доступ промисловим судам за межами своєї 12-мильної зони, визначеної між країнами в результаті обміну нотами у 1961 році. Проте рішення суду містило декілька важливих висновків. Зокрема, Міжнародний суд ООН вказував на важливість охорони рибних ресурсів та їх раціональне використання. На додаток, суд зобов'язав сторони проводити моніторинг цієї території та спільно вирішувати питання збереження, розвитку й справедливого використання рибних ресурсів, а при необхідності обмежувати вилов риби й запроваджувати квотування її промислу¹⁴. Аналіз проблем стосовно раціонального та ошадливого використання рибних ресурсів та підходи до їх усунення було актуалізовано у Конвенції ООН з морського права 1982 р. та Угоді про сприяння дотримання риболовними судами у відкритому морі міжнародних заходів зі збереження живих ресурсів та управління ними¹⁵ у частині захисту навколишнього морського середовища та інституту виключних економічних зон у міжнародному морському праві. Цей приклад також наглядно демонструє процес об'єктивізації міжнародно-правового регулювання, що відбувається в рамках розгляду судом спірних міждержавних відносин.

Активна нормотворча діяльність міжнародних судів здійснюється у сфері кодифікації міжнародного права. Цей напрям роботи Міжнародного суду підтримується Комісією з міжнародного права. Так, Міжнародним судом ООН у судовому процесі неодноразово розглядалися правила та норми регулювання делімітації кордонів континентального шельфу. У рішенні Міжнародного суду ООН у справі Fisheries case (United Kingdom v. Norway)¹⁶ містяться висновки та аналізуються підходи розмежування континентального шельфу, що у подальшому було прийнято до уваги Комісією з міжнародного права ООН та застосовувалось при підготовці проекту Женевської конвенції про територіальне море та прилеглу зону. У результаті ст. 4 Женевської конвенції про територіальне море та прилеглу зону 1958 р. містить базові підходи до застосування методу вихідних ліній при визначенні ширини територіального моря та можливість застосовувати інші підходи залежно від економічних та географічних особливостей держав, що відповідає позиції Міжнародного суду ООН¹⁷.

Поряд з вирішенням спорів Міжнародний суд ООН, як і більшість міжнародних судів, надає консультативні висновки з юридичних питань. За визначенням професора Г. Шинкаревської надання консультативного висновку міжнародними судами є окремим методом участі судів у правотворчості¹⁸.

Запит на надання консультативного висновку від Міжнародного суду ООН мають право подавати виключно лише інституції, що відповідно до Статуту ООН наділені таким правом. При цьому Міжнародний

суд ООН самостійно вирішує питання про наявність такого права шляхом визначення своєї компетенції щодо розгляду спору. Враховуючи те, що суд не має компетенцію розглядати спори за участю міжнародних організацій, міжнародні організації використовують своє право звертатись до Міжнародного суду ООН з проханням надати консультативний висновок щодо спору, одночасно зазначаючи про прийняття ними юридичної обов'язковості щодо виконання рішення за консультативним висновком. Правом звертатись за консультативними висновками має обмежена кількість міжнародних організацій. Зокрема, лише 16 міжнародних організацій отримали таке право, серед них МОП, ЮНЕСКО, ФАО, ВОЗ, МБРР, МФК, ІКАО, ІМО, ЮНІДО, МАГАТЕ тощо. Правом подавати запит на отримання консультативного висновку мають також деякі органи ООН, а саме: Генеральна Асамблея, Рада Безпеки, Економічна та Соціальна Рада, Рада з Опіки, Міжсесійний комітет Генеральної Асамблеї¹⁹.

Процедура винесення консультативного висновку є одним із найнадійніших засобів регламентації інституційної системи ООН. Практика надання консультативних висновків Міжнародним судом досить різноманітна і передбачає детальний аналіз нормативно-правового регулювання міжнародних відносин у відповідній сфері. Враховуючи значну кількість консультативних висновків, їх можна розглядати як спеціалізовані наукові дослідження з певних проблемних питань, що їх проводять судді на запит міжнародних організацій та керівних органів системи ООН. При цьому міжнародні організації мають можливість робити запити щодо надання консультативних висновків Міжнародного суду ООН в інтересах та на прохання держав.

Отже, правотворча діяльність Міжнародного суду ООН являє собою вагому частину динамічного розвитку міжнародного права і втілюється в різноманітних формах та методах. Міжнародний суд ООН при розгляді спору досліджує правові підстави виникнення спору, аналізує проблемні правовідносини між державами та надає обґрунтоване рішення, застосовуючи при цьому всі правові засоби. В рамках цієї діяльності здійснюється кодифікація міжнародного права та об'єктивізація правовідносин, що мають бути врегульовані міжнародним правом.

Консультативна діяльність Міжнародного суду ООН у позасудовому процесі дає змогу детально розглянути проблемні питання міжнародних відносин з позиції міжнародного права, проаналізувати подальший розвиток ситуації, запропонувати правові механізми вирішення проблемних питань, за необхідності подолати негативні наслідки або запобігти їх появі. Це є вагомою перевагою у врегулюванні міжнародних відносин та, у свою чергу, вказує на значний потенціал застосування консультативного методу врегулювання міжнародних відносин у подальшому.

¹ *Де Аречага Е. Х.* Современное международное право / Е. Х. де Аречага. – М.: Прогресс, 1983. – 479 с. – С. 222.

² *Лукашук И. И.* Общая часть / И. И. Лукашук; 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Волтерс Клувер, 2008. – 432 с. – С. 270.

³ *Шинкаревская Г.* Что значит «разрешить спор в суде»? / Г. Шинкаревская // *NB: Международное право.* – 2014. – № 3. – С. 193–200. – С. 193.

⁴ *Каламкарян Р. А.* Роль Международного Суда ООН в деле поддержания международного правопорядка / Р. А. Каламкарян // *NB: Международное право.* – 2013. – № 1. – С. 184–214; *Шинкаревская Г.* Международные суды и развитие международного права / Г. Шинкаревская // *NB: Международное право.* – 2014. – № 4. – С. 141–167.

⁵ Статут Міжнародного суду ООН : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/ru/charter-united-nations/index.html> – Назва з екрана.

⁶ Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/lawsea.shtml – Назва з екрана.

⁷ *Тункин Г. И.* Теория международного права / Г. И. Тункин – М.: Междунар. отношения, 1970. – 511 с. – С. 208.

⁸ *Jennings R. Y.* General course on principles of international law (Volume 121) / Jennings, R. Y. – Recueil Des Cours: Boston, 1967. – P. 343–344. – 514 p.

⁹ Статут Міжнародного суду ООН : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/ru/charter-united-nations/index.html> – Назва з екрана.

¹⁰ Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/lawsea.shtml – Назва з екрана.

¹¹ Fisheries jurisdictions (United Kingdom v. Iceland) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?sum=305&code=bi&p1=3&p2=3&case=56&k=f9&p3=5>

¹² Fisheries jurisdictions (Federal Republic of Germany v. Iceland) July 1974, International Court of justice : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&k=f9&case=56&code=bi&p3=4>

¹³ Там само.

¹⁴ Там само.

¹⁵ Угода про виконання положень Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права від 10 грудня 1982 року, які стосуються збереження транскордонних рибних запасів та запасів далеко мігруючих риб і управління ними : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_560 – Назва з екрана.

¹⁶ Fisheries case (United Kindom v. Norway) Judgment of 18 December 1951 International Court of justice : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&k=cd&PHPSESSID=0c06f607c01df57cdda2d7353283df55&case=5&code=ukn&p3=4&PHPSESSID=0c06f607c01df57cdda2d7353283df55>

¹⁷ Женевська конвенція про територіальне море та прилеглу зону, підписана 30 жовтня 1958 року : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_178 – Назва з екрана.

¹⁸ *Шинкаревская Г.* Вказана праця. – С. 141–167.

¹⁹ Международный суд. Главный судебный орган Организации Объединенных Наций: вопросы и ответы / ООН. – Нью Йорк : Издание Департамента общественной информации ООН, 2001. – 84 с. – С. 44–46.

Резюме

Братко І. В. Міжнародний суд ООН у розвитку міжнародного права.

Досліджуються питання діяльності Міжнародного суду ООН (МС ООН) у формуванні міжнародного права. Розглянуто участь МС ООН у процесах правотворчості як частини розвитку міжнародного права. Автор виділяє значення Міжнародного суду ООН у кодифікації та розвитку міжнародного права. Висвітлено питання особливостей надання МС ООН консультативних висновків як способу формування норм та інститутів міжнародного права.

Ключові слова: міжнародне право, міжнародний суд, Міжнародний суд ООН, міжнародний спір, кодифікація, консультативний висновок.

Резюме

Братко И. В. Международный суд ООН в развитии международного права.

Исследуются вопросы деятельности Международного суда ООН (МС ООН) в формировании международного права. Рассмотрено участие МС ООН в процессах правотворчества как элемента развития международного права. Автор выделяет значение МС ООН в кодификации и создании норм международного права. Освещен вопрос особенностей предоставления МС ООН консультационных выводов как способа формирования норм и институтов международного права.

Ключевые слова: международное право, международный суд, Международный суд ООН, международный спор, кодификация, консультационный вывод.

Summary

Bratko I. International Court of Justice in the development of international law.

Questions of the International Court of Justice (ICJ) in the formation of international law are investigated. The role of the ICJ in the processes of law-making as part of the development of international law is considered. The author highlights the importance of the ICJ in the codification and the establishment of norms of international law. The questions of the ICJ consultative conclusions as the method of forming the norms of international law and institutions are investigated.

Key words: international law, consultative conclusions, International Court of Justice, codification.

УДК 341.2

І. С. о. НУРУЛЛАЄВ

Ількін Садагат огли Нуруллаєв, кандидат юридичних наук, доцент Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

**НАУКОВІ ПІДХОДИ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ
ТА ВИДІВ МІЖНАРОДНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ**

Важливість та необхідність досліджуваної проблеми полягає в тому, що сам термін «міжнародна злочинність», незважаючи на його постійне вживання, не має досить чіткого й узгодженого визначення. Більшість вчених радянського періоду злочинність розглядали як внутрішню проблему. Окрім цього, досить тривалий час міжнародні аспекти злочинності не привертали до себе достатньої уваги науковців. Разом із тим сучасні підходи щодо визначення поняття та видів міжнародної злочинності є неоднозначними.

В українській доктрині міжнародного права деякі проблеми щодо визначення поняття та видів міжнародної злочинності досліджували такі вчені: М. В. Буроменський¹, В. А. Василенко², О. В. Задорожний³, Є. Л. Стрельцов⁴, В. І. Ролінський⁵, М. М. Гнатівський⁶, Н. А. Зелінська⁷, С. М. Мохончук⁸, О. В. Столярський⁹, однак ці питання потребують нового комплексного наукового підходу з огляду на сучасні виклики та загрози.

Основною метою написання цієї статті є дослідження основних наукових підходів щодо визначення поняття та видів міжнародної злочинності, а також аналіз основних доктринальних позицій радянських, українських і зарубіжних вчених юристів-міжнародників в різні часові періоди та з'ясування особливостей розуміння поняття й видів міжнародної злочинності в сучасний період.

Слід наголосити на тому, що у колишній радянській юридичній доктрині вчені, підхід яких багато в чому визначався офіційною позицією держави, розкриваючи поняття та види міжнародної злочинності, використовували загальновизнану класифікацію, згідно з якою міжнародна злочинність поділялася на «міжнародні злочини» та «злочини міжнародного характеру». Такий підхід до класифікації міжнародної злочинності підтримується більшістю вчених і сьогодні.

Наприклад, С. В. Бородин, і Е. Г. Ляхів, наполягаючи на принциповій розбіжності цих категорій злочинів, свого часу стверджували, що виникла проблема пов'язана зі спробою порівняти міжнародні злочини, деякі кримінальні діяння й інший вид насильницьких дій. Тобто, в одну загальну групу намагалися об'єднати масові революційні і визвольні виступи, національні кримінальні діяння і міжнародні злочини¹⁰.